

FILOLOGIJA 67, Zagreb 2016.

Ivan Lupić i Bojana Schubert:

Prvi hrvatski Shakespeare, Pučko otvoreno učilište »Dragutin Novak«, Ludbreg, 2016., 111 str.

Prošle se godine diljem svijeta obilježavala četiristota obljetnica smrti Williama Shakespearea (1564. – 1616.), engleskoga dramatičara i pjesnika, autora 38 drama, dviju narativnih poema i zbirke soneta. *Venera i Adon*, *Romeo i Julija*, *Ukročena goropadnica*, *San ivanjske noći*, *Mnogo vike ni za što*, *Vesele žene windsorske*, *Kako vam drago*, *Na Tri kralja*, *Julije Cezar*, *Hamlet*, *Otelo*, *Kralj Lear*, *Macbeth*, *Sve je dobro što se dobro svrši*, *Oluja...* samo su neki od brojnih naslova bogatoga Shakespeareova spisateljskog opusa.

Zahvaljujući autorskomu dvojcu – šekspirologu Ivanu Lupiću i povjesničarki jezika Bojani Schubert – u nas je obljetnica Shakespeareove smrti obilježena objavljivanjem prvoga prijevoda Shakespearea na hrvatski jezik. Prijevod je djelo Zagorca, bistričkoga opata Ivana Krizmanića (1766. – 1852.), punim imenom Ivan Krstitelj Krizmanić, koji je prije 180 godina (1836.) u književnojezičnu kajkavštinu pretočio ulomak (4. prizor 1. čina: Mercuzijev govor o kraljici Mab) iz *Romea i Julije* naslovivši ga *Flundra senje zrokujuća*.

Nanovo transkribiran Krizmanićev prijevod – popraćen preslikama rukopisa (koji se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu), kratkim rječnikom, studijama koje ga smještaju u kontekst vremena u kojemu je nastao, koje propituju njegov sadržaj i poruke te iščitavaju njegove jezične značajke – pod naslovom *Prvi hrvatski Shakespeare* objavljen je kao 17. knjiga u ediciji Biblioteka Ludbregiana.

Knjiga nevelika opsega (111 str.) počinje *Uvodnom riječju* autorā (str. 7–9) u kojoj, uz podsjećanje na obljetnicu Shakespeareove smrti i obljetnicu prvoga prijevoda Shakespearea na hrvatski jezik, autori priopćuju da se nikada nisu sreli uživo: »Na knjižici su radili odijeljeni golemim morem, a spojeni tek zanimanjem za ovu zanemarenu jezičnu i književnu sličicu s jedne velike prekretnice u povijesti hrvatske kulture« (str. 8).

Nakon uvoda dva su lista (str. 11–14) naslovljena »William Shakespeare, *She is the fairies' midwife...*« na kojima su tri preslike: naslovnica engleskoga izdanja *Romea i Julije* koje je Krizmaniću poslužilo kao prijevodni predložak te dvije stranice (20. i 21.) iz toga izdanja na kojima je dio teksta koji će Krizmanić prevesti na hrvatski (a koji započinje riječima *She is the fairies' midwife*). Slijedi dio »Ivan Krizmanić, *Flundra senje zrokujuća*, 1836.«

(str. 15–33) — na lijevoj je stranici preslika originalnoga Krizmanićeve rukopisnog teksta (prvo proznoga, a potom stihovanoga), a na desnoj njegova suvremena slovopisna i pravopisna transkripcija popraćena *Rječnikom* manje poznatih riječi (35–37). U *Napomeni uz izdanje* (str. 39–43) autori nas podsjećaju da je o *Flundri* prvi pisao Vladoje Dukat (1912.), da ju je prvi transkribirao (1949.) i dvaput (1957. i 1978.) pretisnuo Ivo Hergešić, da je Krizmanić *Flundru* preveo na kajkavski književni jezik te ju zabilježio Gajevim dijakritičkim slovopisom predloženim u *Danici ilirskoj* 1835. Kratko nas informiraju i o svojim priređivačkim “intervencijama”.

»*Flundra: Ogled o prijevodnoj minijaturi*« (str. 45–77) znanstveni je ogled koji potpisuje Ivan Lupić. Autor dokazuje da je Krizmanićeve *Flundra* (odlomak o vilinskoj babici Mab) prvi pokušaj prevođenja Shakespearea na hrvatski jezik te nabroja neke od hrvatskih prevoditelja koji su, poslije Krizmanića, prevodili djela toga velikana pisane riječi (Kazali, Šenoa, Badalić, Krespi, Nazor, Bogdanović, Torbarina...). Kratko se osvrće na europsku prevoditeljsku praksu kada su u pitanju Shakespeareova djela potaknut činjenicom da Krizmanić Shakespeareov tekst prvo prevodi prozom, a potom i stihom. Pritom konstatira: »I jedan i drugi Krizmanićev prijevod moraju se danas čitati kao izrazito simpatične, duhovite i nostalgijom obojene književne sličice koje ne opisuju tek neobičnu kraljevsku pratnju vilinskog svijeta nego bilježe jednu jezičnu mogućnost koja je u razdobljima što su u hrvatskoj književnosti nastupila ostala uglavnom neiskorištena. Krizmanićeve proza nije tek prizeman preludij njegovim stihovima, ritma lišena vježba na kojoj treba poraditi usredotočena pjesnička svijest; ona je stilsko i ritmičko rješenje koje zaslužuje da se zamisli i doživi samostalno, a ne tek u podređenom odnosu prema imperativima engleskom jeziku prirodna i lakom izgovoru prilagođena *blank versa*, koji se (...) može, barem u glavi nekog slogara, shvatiti i kao dobra engleska proza« (str. 67). Tu je i osvrt na, prema autorovu mišljenju, dobar izbor prijevodnoga ekvivalenta *flundra* (‘razuzdana žena’, ‘bludnica’) za ime *Mab*. »*Flundra*, kao kakva svodnica, neiskusne djeve uči kako da nose (*bear*) onaj muški teret pod kojim će od djevice postati žene« (str. 69). Čitav je tekst zapravo erotska minijatura. Osim toga, zaključuje Lupić, »kao posrednička figura koja one koji su neiskusni podučava, *Flundra* je odlična slika samog prijevodnog procesa, pa je stoga prikladno da stoji na djevičanskom početku hrvatskih susreta sa Shakespeareom« (70).

Polazeći od podatka s naslovnice rukopisnoga Krizmanićeve prijevoda da je izdavač Frederick Campe, Lupić otkriva da je riječ o prijevodu knjižice koja je objavljena u seriji džepnih izdanja (veličine 10×5 cm) engleskih klasika. Ta su se izdanja mogla kupiti u za tu svrhu posebno napravljenim

kutijama veličine olovke (Lupić donosi slike tih knjižnih minijatura i kutije koje posjeduje Folger Shakespeare Library u Washingtonu).

Poglavlje »*Kajkavsko ruho kraljice Mab*« (str. 79–99) potpisuje Bojana Schubert. Da bi se što bolje razumjela vrijednost Krizmanićeve prijevoda, autorica ga smješta u širi društveni, povijesni i jezični kontekst. Početak devetnaestoga stoljeća u znaku je političke rascjepkanosti povijesnih hrvatskih zemalja. U sjeverozapadnoj Hrvatskoj piše se latinskim, njemačkim i kajkavskim književnim jezikom. Potonji je jezik u procesu standardizacije – različitim funkcionalnim stilovima njime su napisana mnoga važna djela, a njime svoje uratke početkom 30-ih godina pišu Gaj, Mihanović, Rakovac, Vukotinović i drugi koji će ga nedugo zatim napustiti te prijeći na književnu štokavštinu. U vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda i nakon njega, kajkavski se književni jezik javno obezvređuje, tekstovi njime pisani prekrajaju se, cjelokupna se stara kajkavska književnost marginalizira. Takvo stanje rezultira iskrivljenom slikom hrvatskoga kulturnog nasljeđa.

Nakon prikaza vremena i prilika u kojima se pojavljuje Krizmanićev prijevod dijela *Romea i Julije*, Schubert nas kratko upoznaje s Krizmanićevim životom i radom – rođen 1766. na imanju Vučja gorica kraj Huma na Sutli; školuje se u Varaždinu, Zagrebu, Beču i Pešti; službuje kao župnik u Svetome Križu Začretju te tridesetak godina biva opatom u Mariji Bistrici; govori latinski, njemački, talijanski, francuski i engleski; prevodi s njemačkoga, latinskoga i engleskoga. Prijevodi s engleskoga iznimno su važni u vremenu kada nastaju (20-ih i 30-ih godine 19. stoljeća) – u to vrijeme hrvatski je sjeverozapad dio Habsburške Monarhije u kojoj engleski nije bio popularan te su ga poznavali i njime se služili rijetki visokoobrazovani pojedinci – Krizmanić je jedan od njih, koji je Shakespearea preveo 60-ak godina prije no što će u Senju biti tiskan dio (prva dva sveska; 200-tinjak stranica) ¹*Rječnika englesko-hrvatskoga*, prvoga englesko-hrvatskog dvojezičnika u nas, autora Aleksandra Lochmera (1895.). Važno je istaknuti i to da je gotovo 200 godina Krizmanićev prijevod *Raj zgubljen* (1827.) bio jedini cjeloviti prijevod Miltonova epa *Paradise Lost* na hrvatski jezik (2013. izlazi u prijevodu Mate Marasa). Krizmanić u pretpreporodno doba na kajkavski književni jezik prevodi *Osmanščicu* Ivana Tomka Mrnavića (1829.), te *Svetu Rožaliju* Antuna Kanižlića (1831.). Ponesen idejama Francuske revolucije o potrebi njegovanja domaćih jezika, četrdesettrogodišnji Krizmanić počinje pisati kajkavskim književnim jezikom, u početku ga bilježeći starom kajkavskom grafijom koju će poslije zamijeniti gajicom. Godine 1842. napušta kajkavski književni jezik te se priklanja ilir-

¹ Cjelovit je rječnik tiskan 1906. (također u Senju).

skoj štokavštini kojom su pisani (nedavno otkriveni) *Hrast kod s. Ladislava* (1842.) i *Pogor u Rimu* (1843.).

Prevevši s engleskoga na književnu kajkavštinu ulomak iz *Romea i Julije*, Krizmanić je pretekao štokavski prijevod Milana Bogdanovića (1927.) za gotovo čitavo stoljeće. Prije no što će prevesti *Flundru*, Krizmanić iza sebe ima pet većih prijevoda i jedan manji prijevod na kajkavski književni jezik (*Palafox generalu Lefebureu* 1809., *Ogenj vu Rimu* 1820., *Raj zgubljen* 1827., *Osmanščica* 1829., *Sveta Rožalija* 1831., *Zdvojnost jednoga vu nasladni ljubavi zasleplena* 1835.) — sve ih, osim potonjeg, piše starim kajkavskim slovopisom. *Flundra* je pisana novim, Gajevim dijakritičkim slovopisom. Pomnom raščlambom slovopisa, pravopisa i glasovne strane prijevodnoga teksta, uočavaju se kolebanja (npr. u slovopisu su se potkrali poneki nedijakritički zapisi, gdješto izostaje protetsko *v-* ili dolazi do djelomične depalatalizacije glasova *lj* i *nj*). Kratkim osvrtom na morfologiju (imeničke i pridjevske padežne nastavke, komparativne oblike), tvorbu (zasvjedočenost imeničkih i pridjevskih složenica poput *pravdokrojnik*, *smolotvrđi*, *pupkorezna*), sintaksu (latinski, njemački i mađarski sintaktički kalkovi) te leksik (većina leksema slavenskoga je podrijetla, ali ima i germanizama — npr. *flundra*, *copernica*, *kušuvati*; osobito je bogato zastupljen leksik vezan uz konjsku zapregu — npr. *kolne špice*, *oplatnice*, *hami*, *talige*, *kočija*, *bičalo*; brojne su umanjnice — npr. *kamenčec*, *kukčec*, *prstec*), autorica pokazuje da, uz poneka odstupanja, prijevod ima prepoznatljive značajke kajkavskoga idioma. »*Flundra senje zrokujuča* dokazom je razvijenosti književne kajkavštine, ali i svestranosti i učenosti kajkavskoga autora koji je u austrijskoj kulturnoj atmosferi prepoznao vrijednost engleske literature i prevodio ju na svoj književni jezik, time ga trajno obogativši« — zaključuje Bojana Schubert.

Slijedi, prema kronologiji nastanka, popis *Rukopisnih djela Ivana Krizmanića* (str. 101–102), potom popis *Literature* (str. 103–110), koji broji 63 bibliografske jedinice te, na koncu, *Zahvale i bibliografska bilješka* (str. 111).

Knjižicom *Provi hrvatski Shakespeare* Ivan Lupić i Bojana Schubert oživjeli su sjećanje na Krizmanićev u prozu i stih pretočen prijevod kratkoga ulomka iz Shakespeareove tragedije *Romeo i Julija* naslovljen *Flundra senje zrokujuča*. Zналаčki sročnim znanstvenim ogledima, svatko sa svojega aspekta prikazuje *Flundru*, koja je, uz ostalo, svjedokom vremena u kojemu je nastala te ogledalom izražajnih mogućnosti kajkavskoga književnog jezika koji Gaj napušta u ime općehrvatskoga jedinstva u standardnome jeziku te se priklanja prostorno rasprostranjenijoj i brojem govornika mnogoljudnijoj književnoj novoštokavštini.

Polazeći od činjenice da je Shakespeare svoj stvaralački život prekinuo nekoliko godina prije smrti, autorski dvojac Lupić – Schubert drži da je »od svih datuma u Shakespeareovu životu njegova smrt ponajmanje važna«, ali »sa svakom novom obljetnicom on sve snažnije prerasta u besmrtnost«. Besmrtnost toga književnoga genija svjedoče njegova djela prevedena na mnoge jezike, među njima i u kajkavsko književnojezično ruho zaogrnutu Krizmanićeva *Flundra* – prvi hrvatski Shakespeare.

Andela Francić

